

İSMAYIL ŞIXLI

DƏLİ KÜR

---

qanun neşriyyatı

Roman, o dövrün mərd, nüfuzlu və köhnə kişilərindən olan Cahandar ağanın Allahyarın arvadı Mələyi götürüb qaçması ilə başlayır. Əsərin süjet xətti də bu hadisədən sonra cərəyan edir. Cahandar ağanın bu hərəkətinə görə oğlu Şamxal evi tərk edir, kiçik oğlu Əşrəf isə atasının ısrarına baxmayaraq, Qori seminariyasına oxumağa gedir..

Əsərdə mövhumatçıların at oynatması, maarifçilərin isə bunun qarşısını almaq cəhdləri və yorulmaz fəaliyyətləri təsvir olunur.

Sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında həqiqi milli xarakterin, realist zadəgan-kübar (mülkədar) obrazının ilk dolğun, tutumlu örnəyi məhz “Dəli Kür” romanının qəhrəmanı Cahandar ağadır. “Dəli Kür” XIX əsrdə tarixi qanunauyğunluqların Azərbaycan xalqının həyatına daxil olma prosesini, adamların yaşayışında, mənəviyyatında əmələ gətirdiyi köklü dəyişiklikləri realist inandırıcılıqla göstərən bir əsərdir.

İsmayıl Şıxlı DƏLİ KÜR

Bakı, Qanun Nəşriyyatı, 2023, 472 səh.

Janr: fiction/roman/tarixi

Ölçü: 145x210 mm

Cild: yumşaq

Çapa imzalandı: 16.06.2023

Naşir: Şahbaz Xuduğlu
Redaktor: Gülistan Bağirova
Korrektorlar: Elnarə Əhmədova
Ceyran Abbasova
Texniki redaktor: Lalə Hüseyn
Mətn dizaynı: Rahilə Şamilqızı
Qapaq dizayn: Rafael Qasım

QANUN nəşriyyatı

Bakı, Azərbaycan, AZ1102, Tbilisi pros., 76

Tel.: (+994 12) 431-16-62; 431-38-18

Mobil: (+994 55) 212 42 37

e-mail: info@qanun.az

www.qanun.az

www.fb.com/Qanunpublishing

www.instagram.com/Qanunpublishing

ISBN 978-9952-26-708-2

© Qanun Nəşriyyatı, 2019; 2023

© Yazıçı, 1968

Bu kitabın yayım hüquqları Qanun Nəşriyyatına məxsusdur.
Kitabın təkrar və hissə-hissə nəşri «Müəlliflik hüququ və əlaqəli
hüquqlar haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa ziddir.

BİRİNCİ HİSSƏ

1

Göytəpə kəndinin yastı qazma daxmaları Kürün sahilinə qədər səpələnmişdi. Bu il yağarlıq olduğundan otlar vaxtından əvvəl göyərmiş, yazın ılıq nəfəsini duyandan sonra isə püskürüb qalxmışdı. Hələ aprel sona çatmamış bu çal-çəpərsiz kəndin həyətləri, xırman yerləri, tövlə və samanlıqların üstü, hətta evlərin damı da yaşllaşmışdı. Həyətləri birləşdirib torpaq yola çıxan, sonra da sahiləki çəmənliyi çalın-çarpaz doğrayıb Kürə enən cığırları ot basmış, kəndin üst tərəfindəki təpələrin rəngi dəyişmişdi. İl quraqlıq keçəndə, bahar gəlməmiş saralıb-solan dəmyələr bu il gül-çiçəyə qərq olmuşdu. Yalnız kəndin yaxınından ötüb Tiflisə doğru uzanan xır yolu əvvəlki kimi ağarır, bəzi yerlərdə daşların arasından ot cücərsə də təbiətin bu ümumi ahənginə tabe olmaq istəmir, dərəli-təpəli yamaqları aşıb üfüqdə gözdən itirdi.

Hər şey əvvəlki kimi idi. Həyət-bacalarda ocaq tüstülənir, mallar haylanıb Kürə tökülür, qız-gəlinlər suya enirdilər. Haçaquyruq qaranquşlar süzüb sinələrini çiçəklərə toxundurur, Kürə baş vurub su götürür, sonra da civildəşə-civildəşə balalarının yanına qayıdırdılar. Torpaqdan güclə seçilən qara damların arasında təkəmsəyrək gözə dəyən daş evlərin kirəmitli damındakı sığırçınlar yenə əvvəlki kimi dimdiklərini şaqqıldadıb oxuyurdular.

Zərnigar xanım bunların heç birini görmürdü. O, başını göy məhəccərli eyvanın dirəyinə söykəyib, için-için ağlayırdı. Tez-tez kələğayısının ucu ilə gözünün yaşını silir, “mən bu dərdə necə dözüüm, kimdən imdad istəyim?” – deyər inildəyirdi. Havada süzən iri bir çalağanın kölgəsi çəpərin üstündən aşılıb, həyətin ortası ilə tövləyə doğru süründü. Zəncirdəki itlər dartınıb mırıladaşdılar. Toyuq-cücə qorxudan samanlığa dolmuşdu. Zərnigar xanım bunların heç birinə fikir vermədi, kələğayısını düzəldib eyvandan endi, ciğirə sahilə doğru addımladı.

Gün xeyli qalxmışdı. Axşamdan kəndin üstünə çökən duman çəkilməmiş, səhərə yaxın yağış çiləmişdi. Torpaq yolların və ciğirlərin tozu xal-xal olmuşdu. Çəmənliyin şəhi parıldayırdı. Kürün ləpəddöyünəndən bir az aralı, çaylaqda qaynar asmışdılar. Tumançaq uşaqlar yağının dibi ilə qaçışırdılar. Camışları haylayıb suya tökən cavanların hay-küyü sıldırım yağarlarda əks edir, bu yağarlarda ovuqlarında quşlar ürəkşüüb bölük-bölük havaya qalxırdılar. Lakin Zərnigar xanım heç nəyə fikir vermirdi. Bütün gecəni yatmayıb səhərəcən ağladığından arvadın gözləri şişmiş, kirpikləri bir-birinə yapışmış, gözyaşı quruyub, müşəmbə kimi yanağında qalmışdı. Qulaqları güyüldəyirdi. O hara getdiyini bilmirdi. Öz evindən baş götürüb uzaqlaşmaq, bir anlığa da olsa dərdini unutmaya istəyirdi. Ancaq bacarmırdı. Dil desə də ürək razı olmur, ayaqları sözüne baxmayıb sürünürdü.

Zərnigar xanım özü də hiss etmədən gəlib yağarın qaşına çatdı. Qarşısındakı uçurumu, ayağının altındakı yarıq-yarıq olmuş torpağı görmədi. Əgər bir az irəlində yağar gurultu ilə uçmasaydı, o, ayaq saxlamayacaq, bəlkə də torpağa qarışmış birbaşə Kürə düşəcəkdə. Gurultunu eşidən kimi qeyri-ixtiyari geri çəkildi, toz yatandan sonra isə uçurumun dibi ilə axan qijiltılı boz-bulanıq suya dəhşətlə baxdı. “Bir parça çörəyim ovsanata keçdi. Yoxsa balalarım yetim qalacaqdı”, – deyər salamat qurtardığına şükür elədi. Bu hal uzun sürmədi. O yenidən gözünü Kürə zillədi. O taydakı qalın meşənin ətəyini, boz qumsallığı yalaya-yalaya axan, bəzi yerlərdə isə burulub, kolları araya alan Kür şaxələnilib qollara ayrılır, balaca adaların ətrafında fırlanıb bəri üzə, hündür yağarların üstünə cumurdu. Sular sarı

torpağı yalayıb geri çəkilir, lillənə-lillənə uzaqlara gedirdi. Yarğanın dibi görünmürdü. Oraya düşənin heç sümüyü də ələ gəlməzdi. Zərnigar xanım ehtiyatla yarğana yaxınlaşdı. Bəlkə birdəfəlik özünü atsın? İkiyə addım qabağa getsə, torpaq ayağı altından ovxalanıb töküləcək, uçuruma necə düşdüyündən özünün də xəbəri olmayacaqdı. Bəs sonra? Eşidən-bilən nə deyər?

Bu fikirlər Zərnigar xanımı dəhşətə gətirdi. Bədəni üyüşdü. Suyun soyuq havasını üzündə hiss edib geri çəkildi. İxtiyarsız olaraq dönüb evlərinə baxdı. Ətrafına yulğun kollarından hündür çəpər çəkilmiş birmərtəbə daş evin pəncərə şüşələri səhər günəşinin şəfəqlərini əks etdirib parıldaırdı. Darvaza açıq idi. Eyvanın məhəccərindəki naxışlı taxtalar, mavi rəngli dirəklər, göy qapılar, üstündə bir cüt qabaq-qarşı xoruz çəkilmiş divar, bir az o yandakı samanlıq, çardağının üstünə ilanyalı ot tayası yığılmış tövlə, həyətdə eşələnən toyuq-cücə aydınca görünürdü. Axı bunların çoxunu o özü düzəltmişdi. O buraya gəlin gələndə ərinin var-dövləti olsa da, əməlli-başlı bir otağı da yox idi. Bunların hamısında onun, Zərnigar xanımın əməyi vardı.

O özünə toxtaqlıq verdi. Heç yana getməməyi, əksinə, onun yurduna su salmaq istəyəni evdən qovmağı qərara aldı. Yarğanın kənarında oturub oğlunu gözləyəsi oldu. “Şamxal bu işləri belə qoymaz, – deyər özünə təsəlli verdi. – Harada olsa gəlib çıxacaq. Kimin anasının mələr qaldığını onda görərək...”

* * *

... Kürün o tayında, hündür qovaqların seyrəlib yulğunluğun başladığı yerdə beş-altı qaraltı göründü. Zərnigar xanım dikəldi. Əlini gözüünün üstünə qoyub diqqətlə baxdı. Gələnlərin, qayığı yuxarıdan salıb, suyun axarı ilə bəri üzə keçmək istədiklərini anladı. Arvadın ürəyi atlandı. Oğlu Şamxalın da orada olduğunu yəqin etdi. Qaraltılar bir-bir atılıb qayığa mindilər. Sahildən aralanan kimi kürəyi işə saldılar. Çəpən təkəni ilə şütüyən uzun qayıq ləpələri yara-yara irəlilədi. Onlar çayın ortasına yaxınlaşdılar. Arvad